

A. GRAFTON, *Dipnotlar: Merak Uyandıran Bir Tarih*, Ankara 2012, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 241 Sayfa. Çev.: Fatma Acun. ISBN: 9789751625304

Mesut KINACI*

Rönesans Avrupası'nın kültür tarihi, kitaplar ve yazarlarının tarihi, antikçağdan Rönesans'a kadar Batı'daki bilim tarihi gibi farklı mecralarla ilgilenen, historiografi üzerine dersler veren A. Grafton, sözü edilen alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Halen Princeton Üniversitesi'nde profesörlük görevini sürdüren yazarın, mercek altına aldığımız bu eseri, *The Footnote: A Curious History. When was the Footnote First Used?* adıyla 1997 yılında İngilizce olarak yayınlanmıştır. Sözü edilen eser, dipnot kavramını açıklamakta, dipnotların ortaya çıkışı ve tarihi süreç içerisinde gelişip yaygınlaşma serüvenini konu edinmektedir. Bu süreç içerisinde sosyal bilimlerin alanında çalışmalar yapan araştırmacılara da değinilerek, onların dipnot kullanımına yaklaşımları ele alınmaktadır. Uzun bir araştırma sürecinin ürünü olan bu çalışma, Yakınçağ Tarihi, tarih yazımı ve metodolojisi ile prosopografi gibi alanları araştırma konusu edinmiş ve bu alanlarda birçok yayın yapmış Prof. Dr. Fatma Acun tarafından özenli bir şekilde dilimize kazandırılmıştır.

Yazarı tarafından yedi bölüm olarak kurgulanan kitap *İçindekiler* kısmıyla başlamakta *Önsöz* (VII-VIII) kısmıyla sürmektedir. Sözü edilen kısımda, dipnotun tanımı yapılmakta, ortaya çıkışı, tarihsel serüveni ve sosyal bilimlere, özellikle de tarih bilimi için ne denli önemli olduğu vurgulanmaktadır. Eser, yazarın konuyu seçme sürecini anlattığı, bu süreçte yardımlarını gördüğü akademik şahsiyetlere ve kurumlara şükranlarını sunduğu *Teşekkür* (IX-XI) kısmıyla devam etmektedir.

Daha sonra ise; eserin ilk bölümü olan *Dipnotlar: Türlerin Kökeni* (1-32) adını taşıyan bölüm gelmektedir. Bu kısımda yazar, dipnotların araştırmacılara görünüşte otorite sağladığını; onların araştırmalarına ise meşruiyet kazandırdığını ifade etmekte ve yazara sunduğu avantajları dile getirmektedir. Dipnotun, tarihsel süreç içerisinde anlatıları kanıtlamak ya da aksine çarpıtmak için kullanıldığı, farklı bakış açıları ve metotlar örneğinde okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

Kitabın, *Ranke: Bilimsel Tarih Hakkında Bir Dipnot* (33-60) ismini taşıyan ikinci bölümünde ise, birincil kaynakları kullanmanın önemini kavramış olan Ranke'nin bilimsel tarihin ilk uygulayıcısı olduğu ileri sürülmektedir. Daha sonra söz konusu tarihinin yaşam öyküsü kısaca anlatılarak, onun arşivlere olan tutkusu ve diğer tarihçiler üzerine yaptığı analizlere değinilmiştir. Ranke'nin birincil kaynakları iyi analiz etmesi ve modern araştırmaları da süzgeçten geçirerek kendi tarihsel incelemelerinde kullanması onun yeni bir tarih metodu ortaya koyduğunu göstermektedir. Fakat Ranke'nin eserleri daha sonraki araştırmacılar tarafından incelendiğinde, araştırmalarında kendi metodundan sapmış olduğu ve olayları anlatırken nesnel davranmadığı ifade edilmiştir.

Tarihçi İlham Perisini Nasıl Buldu? Ranke'nin Dipnota Uzanan Yolu (61-92) adlı üçüncü

* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Tarih Bölümü, Rize, mesut.kinaci@erdogan.edu.tr

bölümde Ranke'nin tarihçiliğinin derinlemesine bir analizi yapılmaktadır. Historiografin, dönemin Alman tarih ekolü içerisindeki yeri belirtilmeye çalışılırken, onun uyguladığı metodolojinin meslektaşları arasındaki uyandırdığı yansımalara değinilmektedir. Ranke'nin araştırma yaparken birincil kaynakları analiz etmesi, çağdaş araştırmaları da güvenilirlik konusunda sentezlemesi, onun bazı çevreler tarafından güvenilir bir tarihçi olarak görülmesine neden olmuştur. Ranke, her ne kadar güvenilirliğini sağlamak için dipnotlarına oldukça ihtimam gösterse de site ettiği referanslar, doğruyu yansıtmadığı gerekçesiyle birçok meslektaşı tarafından eleştirilmiştir. Bu bölümde söz konusu historiografin eserlerini kritik eden araştırmacılara da göndermeler yapılmaktadır.

Kitabın dördüncü bölümü *Dipnotlar ve Felsefe: Bir Aydınlanma Ara Dönemi* (93-120) ismiyle okuyucuya sunulmaktadır. Bölümün başında, 18. yüzyılda tarih yazımı ile dipnotlara karşı önyargılar ve küçümseyici tavırlar Voltaire'in görüşleriyle örneklendirilmektedir. Bu aynı zamanda antik yazarların eserleri merkezinde inşa edilen klasik tarih anlayışıyla, kültür kalıntıları üzerinden tarihi olayları açıklamaya çalışan antiküryen anlayış arasındaki çatışmaların bir yansıması olarak gösterilmektedir. Sözü edilen yüzyılda dipnotların giderek yaygınlaşması, özellikle tarih alanında oldukça popüler hale gelişi E. Gibbon ve J. Möser'in çalışmalarıyla örneklendirilmiştir. Dipnot kullanımının tarihin dışında hukuk, felsefe ve edebiyat gibi çalışma sahalarında yaygın hale gelmesi ve buna karşı oluşan olumlu ve olumsuz tepkiler ise Hegel ve Kant örneğiyle açıklanmıştır.

Geleceğe Dönüş, 1: De Thou Detayları Belgelendiriyor (121-147) adlı bölümde ise, tarih yazımında kullanılan kaynakların analiz edilmesi ve doğrulanması üzerine yoğunlaşmıştır. Zira sözü edilen dönemde birçok tarihçi araştırma yapmamış, aksine kendi alıntılarını, kullandıkları kaynaklara dayandırmaya çalışmıştır. Sözü edilen bölümde, önce 18. yüzyıl Avrupası'ndaki tarihçilerin araştırmalarına karşı yapılan kaynak eleştirileri De Thou örneğiyle betimlenmektedir. Daha sonra ise, E. Pasquier ve B. Jonson'un araştırmalarındaki alıntılarının kesinliği ve sözü edilen çalışmalar üzerine yapılan eleştiriler dile getirilmektedir.

Geleceğe Dönüş, 2: Kilise Tarihçileri ve Eskiçağcıların Karıncavari Çalışkanlığı (149-189) başlığıyla okuyucuya sunulan altıncı bölümde, ilk olarak Jesuit Athanasius Kirchner'in aynı sayfada birçok sesin konuşmasına ve birçok alfabenin görünmesine izin veren bir metodoloji ortaya koyarak, de Thou'dan farklı bir tarih anlayışının öncüsü olduğuna değinilmiştir. Bazı tarihsel olayların değişik şekillerde anlatılabiliyor olduğunu fark eden Kirchner, bu anlatıların değişik versiyonlarını da eserine eklemiş ve hangisinin gerçek olduğu konusunu okuyucusuna bırakmıştır. Daha sonra, kilise merkezinde toplanan tarih yazarlarının, kendi içlerindeki mezhepsel ayrılıklar nedeniyle farklı tarih yazım metotlarını kullandıkları, farklı anlayışta bulunanların açıklarını yakalayıp, kendi metotlarının sağlam bir temele dayandığını kanıtlama çabaları anlatılmaktadır. Rönesans ve Reform hareketleri neticesinde tarih yazımında yaşanan ilerlemeler, bunun yanında siyasi tarih yazarların, tarih yazımına getirdiği soluk betimlenmektedir. Antiküryenlerin, 16 ve 17. yüzyıllarda titizlikle ve yoğun araştırmalar yaparak, birçok yeni eser yayınlamış olduklarına ve tarih yazımında belge kullanımına yeni bir ivme kazandırdıklarına değinilmiştir. Böylelikle kilise tarihi ve antiküryenliğin, dipnotun şekillenmesinde oynadığı rol vurgulanmaktadır.

Kitabın yedinci bölümü *Bilgeliğin Dipsiz Kuyularında Belirginlik ve Anlaşılabilirlik: Çağdaş Dipnotun Kartezyen Kökenleri* (191-223) adını taşımaktadır. Bu bölümde D. Hume'un tarih üzerine görüşlerine yer verilirken, Pierre Bayle'in on sekizinci yüzyıl okuyucularının beğenisine sunduğu eserindeki dipnot kullanımına da değinilmektedir. Bayle'in dipnot deneyimine karşı yapılan eleştirilerin yanında, ona destek veren âlimlerin hakkında da geniş bilgiler yer almakta-

dır. Sözü edilen dönemde şüpheli okuyucuların endişelerini teskin etmek amacıyla sunulan güvenceler için sistematik kurallar dizisi icat edilmek zorunda kalınmıştı ve dipnot kullanımı giderek yaygınlaşmaktaydı. Aynı dönemde Descartes gibi bilginlerin sosyal bilimlere verilen önemi eleştirmelerine değinilirken, sosyal bilimlerle ilgilenen J. Le Clerc gibi araştırmacıların daha düzenli bir forma sokulmuş dipnot kullanımı anlatılmaktadır. Sözü edilen sürecin sonucunda bilim adamları ve matbaacıların kitapların her satırının ya da antik metinlerin her bölümünün sırayla numaralandırılması için ortak kurallar oluşturma çabası, ayrıca dipnot kullanımının sadece entelektüel anlamda değil, matbaacılar açısından da revaçta olması neticesinde tarihçiler için sıradan bir araç haline gelişi üzerinde durulmaktadır.

Sözü edilen kısım *Birkaç Bitirme Dipnotu* (225-236) başlığıyla sunulmaktadır. Bu kısımda, dipnotla ilgili daha önceki bölümlerde uzun bir şekilde anlatılanlar özetlenmekte, dipnotların kullanımını savunan ve ona karşı olan bilim adamlarının görüşlerinin derlenip toparlanmış hali okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca dipnot kullanımının devrimsel bir yenilik sayıldığı yıllardan, günümüze kadar evrimleşerek gelişi, alıntılama yapmanın yüzyıllar içerisinde değişen amacı anlatılmaktadır. Son olarak, yazarın kapsamlı bir araştırmanın ardından dipnotlar üzerine vardığı sonuçlar ifade edilmiş, modern tarih biliminin içerisinde dipnotların teşkil ettiği önem vurgulanmıştır. Eser, içerisinde bahsedilen isimlerin listelendiği *İndeks* (237-241) kısmıyla sona ermektedir.

Mercek altına aldığımız bu kapsamlı eser, bilim veya metodoloji tarihi çalışacak araştırmacılar için bir giriş kitabı olmanın yanı sıra, dipnot kavramının tarihsel gelişim ve evrimleşme serüveni üzerine bilgi edinmek isteyenler için değerli bilgiler ve yeni bakış açıları sunmaktadır.

